

СМІХ ЯК ЗАСІБ ВІДТВОРЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ (на прикладі творчості М. Гоголя)

Гумор за своєю природою передбачає поєднання свідомого та душевного, де інтелектуальна складова не домінує над чуттєвою. А тому, гумор презентує вміння вбачати піднесене в низькому, трагічне в буденному, велике в малому. Гумор є можливим за умови відчуття власної причетності до світу буденності, духовної та душевної спорідненості з тим, що є об'єктом гумору. Коли зникає ця спорідненість – використовуються інші форми комічного – іронія, сатира, сарказм.

До основних характеристик гумору можна також віднести і вирішення моральної дилеми, що передбачає презентацію ціннісного відношення до світу. Перед людиною стоїть проблема повернення до істинних, належних реальних (в шестовському сенсі) відношень.

М.Гоголь знаходить свої специфічні методи для вирішення цієї проблеми. «В цій ситуації сміх, за Гоголем набуває ролі єдиного, що розмежовує існуюче і належне, ролі єдиної сумлінної істоти. Сміх є свідком того, що наявні зв'язки і відношення людей перекручені, поставлені до гори ногами» (1, 371).

Гоголь підкреслює, що держава має єдину можливість забезпечення моральності людини, а саме – утримувати її в стані страху перед покаранням. Однак, в цьому випадку, така моральність залишає статус морального. Істинність відношень з іншими людьми суб'єкт в змозі повернути собі сам. «Як господар виганяє з землі своїх хабарників, вигонимо наших душевних хабарників. Є засіб, є бич, яким можна вигнати їх. Сміхом, мої благородні земляки! Сміхом, якого бояться всі наші низькі пристрасті! Сміхом, який створено на те, щоб сміятися над усім, що ганьбить правдиву людську красу! Повернемо сміхові його справжню вагу! Так само, як посміялися над мерзотою в іншій людині, посміємось над мерзотою власною....» (2, 214). Саме це завдання, на нашу думку, і виконується Гоголем в його творах, присвячених Малоросії, де через м'який гумор просвічує велика любов і повага до землі та людей.

«Проблема гоголівського сміху може бути вірно поставлена і вирішена тільки на засадах вивчення народної сміхової культури» (3, 259). Коли М.Гоголь в своїх творах звертається до російської дійсності, гумор перетворюється на сатиру. Однак, в даному випадку трагедія полягає в тому, що Гоголь намагався – з одного боку вийти на вищий, за його думкою, «рівень літературного процесу, з іншого – його твори відбивали чисто народний характер його сміху». Гоголь глибоко відчував світоспоглядальний, універсальний характер свого сміху, і в той же час не міг знайти ані належного місця, ані теоретичного обґрунтування й освячення для такого сміху в умовах серйозної культури ХІХ століття. Коли він в своїх судженнях пояснював, чому він сміється, він, мабуть, не насмілювався розкрити до кінця природу сміху, його універсальний, всеобємлючий народний характер... «Низьке», низове, народне значення

і дає цьому сміху, за визначенням М.Гоголя, «благородне обличчя», він міг би додати: божественне обличчя, бо так сміються боги в народній сміховій стихії давньої народної комедії» (3, 253-254).

Особиста трагедія М. Гоголя полягає в тому, що ті культурні смисли, які були в ньому закладені українською культурою, не змогли повністю асимілюватись, вони постійно нагадували про себе. «Я, чужоземець, що забрів на чужину шукати того, що тільки в одній батьківщині і знаходиться, і тайни серця, що вириваються на обличчі, жадібні прозріння, сумно спускаються в глибину його, де така ж мертва безмолвність»(2, 46). «Бути одному абсолютно, не мати з ким заговорити мовою душі – це страшно»(2, 105).

Відокремленість від животворної матерії, від джерела творчого натхнення, чужа, механістична дійсність поступово вбивала як митця, так і людину. Картину віртуальної природи світу й людини, їх зв'язку репрезентує творчість М.Гоголя петербурзького періоду. Йдеться про інтерпретацію проявів, буттєвих характеристик людини і в зв'язку з цим певної онтологізації її внутрішніх потенцій. Так, М.Гоголь активно використовує так звані «предметні» форми проявів людського існування («Ніс», «Шинель», «Портрет», нарешті «Мертві душі» та ін.), які отримують автономну, субстанційну визначеність і незалежність, відчужують людину як від світу, так і від іншої людини, а в кінцевому рахунку, роблять існування людини ефемерним, примарним. Містифікація оточуючої дійсності, містифікує власне Гоголя як творця, так і людину. М.Мамардашвілі вважав, що Гоголю та Чаадаєву належить першість у розумінні примарності російського життя, але на нашу думку, Гоголь залишився бранцем цієї примарності. Він відійшов від народної сміхової культури, але не наблизився до «серйозної» літератури. Мабуть тому стали можливими «Обрані місця з переписки з друзями». Комічне у мистецтві Гоголя перетворилося у свою протилежність – трагічне в його житті.

Література:

1. Манн Ю. Поэтика Гоголя. – М., 1978.
2. Гоголь Н.В. Сочинения в 7-ми томах. – Т.7. – М., 1966.
3. Бахтин М.М. Искусство слова и народная смеховая культура / Рабле и Гоголь // контекст – 1972. Литературно-теоретические исследования. – М., 1973.